

אלול התשע"ד

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

הסתר פנים ותשובה

לפרשת האזינו (על פי שיעור של הרב תמיר גרנות)

וְדַם-עֵנַב תִּשְׁתֶּה-חֶמֶר. טו וַיִּשְׁמַן וַיִּשְׂרֹן וַיִּבְעֹט
שְׁמֹנֶת עֵבֶת כְּשֵׁית וַיִּטֹּשׂ אֶ-לוֹה עָשָׂהוּ
וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ. טז יִקְנָאֵהוּ בְּזָרִים
בְּתוֹעֵבֹת יִכְעִיסֶהוּ יז יִזְבְּחוּ לִשְׂדִים לֹא אֶ-לֹהֵ
אֱלֹקִים לֹא יִדְעוּם חֲדָשִׁים מִקְרָב בָּאוּ
לֹא שְׁעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם. יח צוּר יִלְדֵךְ תִּשִּׂי
וְתִשְׁכַּח אֶ-ל מַחֲלָלֶךָ. יט וַיֵּרָא ה' וַיִּנְאָץ
מִכַּעַס בְּנֵיו וּבְנֹתָיו. כ וַיֹּאמֶר אֲסִתִּירָה פְּנֵי מִהֶם
אֲרָאָה מָה אַחֲרֵיתֶם כִּי דוֹר תִּהְפָּכֶת הִמָּה
בְּנִים לֹא-אֲמֵן בָּם. כא הִם קִנְאוּנִי בְּלֹא-אֵל
כַּעֲסוּנִי בְּהִבְלִיָּהֶם וְאֲנִי אֲקִנְיָאֵם בְּלֹא-עֵם
בְּגוֹי נָבֵל אֲכַעִיסֵם. כב כִּי-אִשׁ קָדְחָה בְּאִפִּי
וְתִקַּד עַד-שְׂאוֹל תַּחֲתִית וְתֹאכַל אֶרֶץ וַיִּבְלָה
וְתִלְהֹט מוֹסְדֵי הַרִים. כג אֲסַפֶּה עֲלֵימוֹ רַעוֹת
חֲצִי אֲכַלֶּה-בָּם. כד מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רִשָּׁף
וְקִטַּב מְרִירֵי וְשָׁן-בְּהֵמַת אֲשַׁלַּח-בָּם
עַם-חַמַּת זֹחֲלֵי עֶפְרָי. כה מִחוּץ תִּשְׁכַּל-חֶרֶב וּמִחֲדָרִים
אִימָה גַם-בְּחוּר

גם-בתולה יונק עם-איש שיבה. כו אֲמַרְתִּי אֲפֹאֲיָהֶם
אֲשֶׁבִיתָה מֵאֲנוּשׁ זָכָרָם. כז לֹוֹלִי כַעַס אוֹיֵב אֲגוּר
פֶן-יִנְכָרוּ צָרִימוֹ פֶן-יֹאמְרוּ יָדְנוּ רָמָה
וְלֹא ה' פֶּעַל כָּל-זֹאת. כח כִּי-גוֹי אֲבַד עֲצוֹת הִמָּה
וְאִין בָּהֶם תְּבוּנָה. כט לוֹ חֲכָמוֹ יִשְׁכִּילוּ זֹאת
בֵּינוֹ לְאַחֲרֵיתֶם. ל אִיכָּה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלְף
וּשְׁנַיִם יִנְיִסוּ רִבְבָה אִם-לֹא כִי-צוּרָם מִכָּרָם
וְה' הַסְּגִירָם. לא כִּי לֹא כְצוּרָנוּ צוּרָם
וְאִיבֵינוּ פְּלִילִים. לב כִּי-מִגֶּפֶן סִדָּם גִּפְנִים
וּמִשְׁדָּמַת עֲמָרָה עֲנַבְמוֹ עֲנַב־רוֹשׁ
אֲשֶׁפֶלֶת מִרְרַת לָמוֹ. לג חַמַּת תִּנְיָנִים יִינָם
וְרֹאשׁ פִּתְנִים אֲכָזֵר. לד הֲלֹא-הוּא כְּמַסַּע עֲמָדֵי
חֲתוּם בְּאוֹצְרֵתִי. לה לִי נֶקֶם וְשֹׁלֵם
לְעַת תִּמּוּט רִגְלָם כִּי קְרוֹב יוֹם אִידָם
וְחֹשׁ עֲתֵדַת לָמוֹ. לו כִּי-יָדִין ה' עַמּוֹ
וְעַל-עֲבָדָיו יִתְנַחֵם כִּי יֵרָאֶה כִּי-אֲזַלְתָּ יָד
וְאֶפְסָ עֲצוּר וְעֹזוֹב. לז וַאֲמַר אִי אֱלֹקִימוֹ

בימים אלו אנו עוסקים בהכנות לימים הנוראים הבאים
עלינו לטובה, וגם הקריאה בתורה אותה תקנו חכמי
ישראל על פי מסורת הבבליית שבה אנו נוהגים עוסקת
בברית בין עם ישראל לקב"ה (בפרשת כי תבוא),
ובתשובה (בפרשת ניצבים) מתאימה לימים אלו - ימי
הסליחות. גם פרשת האזינו מתאימה ללמוד בה ערב
אשרת ימי תשובה שבסופם יום הכיפורים, שיש בה
בסופה דברי נחמה וריצוי לישראל. ולוואי ונזכה כולנו
לסליחה ומחילה גמורה לפני רבש"ע ולכתיבה וחתומה
טובה יחד עם כלל ישראל.

1. שירת האזינו

א הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַר־י פִּי.
ב יַעֲרֹף כְּמִטֵּר לִקְחֵי תִזְלַכְּטָל אֲמַרְתִּי
כַּשְׁעִירִים עַל־דָּשָׁא וְכַרְבִּיבִים עַל־עֵשֶׂב.
ג כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הִבּוּ גֹדֵל לְאַלְקֵינוּ.
ד הַצּוּר תִּמָּם פֶּעַלּוֹ כִּי כָל-דָּרְכָיו מִשְׁפָּט
אֶ-ל אֲמוּנָה וְאִין עוֹלַם צְדִיק וַיִּשֶׁר הוּא.
ה שְׁחַת לוֹ לֹא בָּנִיו מוֹמֵם דוֹר עֲקָשׁ וּפְתִלְתַּל.
ו הִלָּה' תִּגְמְלוּ-זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חֲכָם
הֲלוּא-הוּא אֲבִיד קִנְדָּה הוּא עֲשֵׂךְ וַיִּכְנַנְךָ.
ז זָכַר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוֹ שְׁנוֹת דָּר-וְדָר שְׂאֵל אֲבִיד וַיִּגְדֵךְ
זִקְנִיד וַיֹּאמְרוּ לָךְ.
ח בְּהִנָּחַל עֲלִיוֹן גּוֹיִם בְּהִפְרִידוֹ בְּנֵי אֲדָם
יַצַּב גְּבֻלַת עַמִּים לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
ט כִּי חֶלֶק ה' עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נִחְלָתוֹ.
י יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֵהוּ יִלַּל יִשְׁמַן
יִסְבְּבָנֵהוּ יִבּוֹנְנֵהוּ יִצְרָנֵהוּ פְּאִישׁוֹן עֵינָו.
יא כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוֹ עַל-גּוֹזְלָיו יִרְחַף יִפְרֹשׁ כַּנְּפָיו יִקְחָהוּ
יִשְׂאָהוּ עַל-אֲבָרְתוֹ.
יב ה' בְּדָד יִנְחָנוּ וְאִין עַמּוֹ אֵל נִכְר.
יג יִרְכַּבְהוּ עַל-בְּמוֹתֵי (בְּמֹתֵי) אֶרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבַת שְׂדֵי
וַיִּנְקְהוּ דָּבֶשׁ מִסְּלַע וְשִׁמֶן מִחֲמִלְמִישׁ צוּר.
יד חֲמַאת בְּקָר וְחֵלֶב צֹאן עִם-חֵלֶב פְּרִים וְאִילִים
בְּנֵי-בֶשֶׂן וְעֵתוּדִים עִם-חֵלֶב כְּלִיֹּת חֲטָה

משמעותי, כך גם בפרשת "והיה אם שמוע", בפרשת "אחרי מות" (ויקרא י"ח), בפרשת "כי תוליד בנים ובני בנים" (דברים ד') ועוד. הגלות היא האופן העיקרי של הגמול הא-לוהי על חטאים עוד בספר בראשית, כפי שניתן ללמוד מגירוש אדם וקין, מגלותו של יעקב אבינו בארם, ומגלות יוסף והשבטים במצרים. ולמרות כל זאת, אין בשירה גלות. אמנם, השירה מסבירה כמעט במפורש מדוע אין בה גלות: "אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם" - כלומר, ה' סבר להגלות את ישראל ("אפאיהם" מלשון "פיאה", כפירוש רש"י) או להשמיד אותם (פירוש נוסף המובא ברש"י), אך לא קיים את מחשבתו כי "לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו". אך הסבר זה אינו תואם את הידוע לנו משאר ספרי התורה, בהם הגלות היא אכן האיום המרכזי, והחשש מפני מה יאמרו הגויים ביחס לגלות לא מוזכר בהם (בפרשת נצבים בפרק כ"ט אף נאמר שהגויים יפרשו את הגלות כעונש לעם ישראל על הפרת הברית עם הקב"ה ולכן לא יהיה בכך חילול השם).

ה. ללא תשובה - השירה אינה מתארת תשובה של עם ישראל כחלק מהגאולה או כהקדמה לה. הגאולה באה כדי למנוע חילול השם, ובמיוחד כדי למנוע את המסקנה השגויה של הגויים, כאילו "ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת".

ו. הגאולה כנקמה בגויים - ולבסוף, תיאור הגאולה עוסק בעיקר בנקמת ה' בגויים, ובקושי מתייחס לעם ישראל ולגורלו בעת ההיא, וזה כמובן מתמיה מאוד.

הרמב"ן בפירושו לשירה טוען שהשירה כוללת בתמצית את כל תולדות ישראל. אבל מבט פשוט על השירה ועל הסיכום התמציתי שערכנו לה מוכיח שדווקא היסודות העיקריים של ההיסטוריוסופיה שלנו חסרים משירת האזינו. היסטוריה ישראלית ללא ברית, ללא בחירה בין טוב ורע, ללא גלות וללא תשובה - נראית זרה ומוזרה. מאותה סיבה עצמה, לא נעסוק בשיעור השבוע בשאלה ששאלו רבים, מדוע צריך היה לחזור בשירת האזינו על מה שנאמר לפני כן בנאום ובפרוזה של ספר דברים, כי כפי שראינו לעיל שירת האזינו אינה רק חזרה ושינון, אלא היא מתארת דינמיקה שונה ומתווה היסטוריוסופיה אחרת מזו של הפרשיות שקדמו לה. **ולכן נשאלת השאלה מדוע השירה מציגה תפישה היסטורית כל כך שונה מהידוע לנו עד כה.**

הקדמת משה לשירה: התפישה הדטרמיניסטית

בסוף פרשת וילך מספרת התורה

2.דברים ל"א, כה-ל:

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לֵאמֹר: לָקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׁמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶ-

צוֹר חֲסִיוֹ בּוֹ. לֹחַ אֲשֶׁר חָלַב זַבְחִימוּ יֹאכְלוּ יִשְׁתּוּ יִין נְסִיכִם יִקּוּמוּ וַיַּעֲזְרֶכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה. לֹט רָאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאִין אֱלֹקִים עִמָּדִי אֲנִי אֲמִית וְאַחִיָּה מִחֲצֵתִי וְאֲנִי אֲרַפָּא וְאִין מְיָדִי מְצִיל. מ כִּי-אֲשָׂא אֶל-שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חִי אֲנֹכִי לְעֵלָם. מֵא אִם-שְׁנוֹתַי בְּרַק חֲרָבִי וְתֹאחֲזוּ בְּמִשְׁפַּט יָדִי אֲשִׁיב נֶקֶם לְצָרִי וְלִמְשַׁנְאֵי אֲשָׁלֵם. מֵב אֲשַׁכִּיר חֲצֵי מַדָּם וְחֲרָבִי תֹאכַל בְּשֶׁר מַדָּם חָלַל וְשִׁבְיָה מְרֹאשׁ פְּרַעוֹת אוֹיֵב. מֵג הֲרִינּוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם-עֲבָדוּ יִקּוּם וְנֶקֶם יִשִּׁיב לְצָרִיו וְכַפָּר אֲדַמְתּוּ עִמּוֹ.

ייחודה של פרשת האזינו

שירת האזינו - שירה קצרה היא, ורוב עניינה ונושאה מוכרים, אבל נזכיר כפתיחה לשיעור כמה נושאים עיקריים המופיעים בשירת האזינו, ובמיוחד כאלה המאפיינים אותה ואת רעיונותיה בייחוד.

א. המעגל ההיסטורי - השירה מתארת באופן פיוטי מעגל היסטורי בתולדות ישראל, שראשיתו בבחירת ישראל ע"י ה' בחסדו, המשכו בהנחלתם את ארץ ישראל, אחר כך מופיע בו חטא של נטישת ה' ועבודה זרה, עונש על ידי הגויים כשליחי ה', ובסופו - גאולה, בה מעניש ה' את הגויים ונוקם בהם על שפגעו בישראל.

ב. היסטוריה סלקטיבית - בשירה יש חלקים פסבדו-היסטוריים - כלומר, המתארים את העתיד כאילו כבר התרחש. החלק היחיד בשירה שהוא היסטורי באמת - כלומר, שהוא עוסק בתולדות עם ישראל בראשית דרכו - כתוב תוך השמטת מאורעות יסודיים מתולדות ישראל ומיצירתו כעם. במיוחד, לא נזכרים בשירה הברית עם האבות, שעבוד מצרים ויציאת מצרים, אלא רק - "ימצאהו בארץ מדבר...". בהשוואה לשאר הסקירות ההיסטוריות המופיעות בתורה, ובעיקר לאלו המופיעות בספר דברים, השמטת יציאת מצרים היא תמוהה, והעובדה שהשירה אינה מזכירה שום ברית בין הקב"ה לבין עמו היא תמוהה עוד יותר.

ג. הדטרמיניזם - העתיד מתואר כאילו כבר אירע, כלומר: כל מה שעתידי לקרות כבר נתון כעובדה. כך, למשל: "וישמן ישורון ויבעט... ויטש א-לוה עשהו" - כאילו כבר שמן, כבר בעט וכו'. ממילא, יש לשירה אופי דטרמיניסטי-הכרחי. כל האמור על העתיד יתרחש בהכרח, אינו תלוי בשום דבר, ובעיקר אינו תלוי בבחירת העם.

ד. ללא גלות - השירה מתארת פורענויות קשות, אך נעדר ממנה המרכיב העיקרי של תיאורי העונש בתורה - הגלות. הגלות היא הקללה העיקרית והמרכזית בפרשיות "בחוקותי" וגם ב"כי תבוא" היא תופסת מקום

כִּרְתִּי אֲתוֹ: וְחָרָה אַפִּי בּוֹ בַיּוֹם הַהוּא וְעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי כִּי מִהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמִצָּאָהוּ רְעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֶ-לוֹהֵי בְקִרְבִּי מִצְאוּנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה: וְאֲנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כֹּל הָרְעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אַחֲרָיִם: וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וּלְמַדָּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרָה בְּפִיהֶם, לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעַד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי אֲבִיאֲנֹו אֶל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּיו זְבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ וְאָכַל וְשָׁבַע וְדָשָׁן, וּפָנָה אֶל אֱלֹהִים אַחֲרָיִם וְעַבְדוּם וּנְאֻצוּנֵי וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי: וְהָיָה כִּי תִמְצָאן אֶת רְעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעַנְתָּה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעַד כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זֵרְעוֹ כִּי יִדְעֵתִי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עָשָׂה בַּיּוֹם בְּטָרָם אֲבִיאֲנֹו אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי: וְיִכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וּלְמַדָּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

נעיין היטב בנאמר בפסוקים אלו:

ראשית, זו ההתגלות הראשונה והיחידה של ה' בספר דברים כולו. כזכור, הספר כולו נאמר מפי משה, ואילו כאן אנו פוגשים את דברי ה'.

שנית, הקב"ה אינו מתגלה כאן למשה לבדו, אלא גם ליהושע. משמע, ה' בוחר לתאר את העתיד הקשה הצפוי לעם ישראל, את חטאיו העתידיים ואת חרון אפו בעקבותיהם, באוזני משה ויהושע גם יחד. ה' מעוניין שגם יהושע ישמע כיוון שהוא אמור להמשיך את ההנהגה, וכיוון שתוכן הדברים עוסק בתקופה שאחרי מות משה: "הנך שוכב עם אבותיך..." אמנם, אם כך, מדוע לא נאמרו הדברים באופן ישיר אל יהושע? מדוע יהושע מתפקד רק כשומע משני? ומסביר הרב תמיר גרנות, שדומה שבכך אנו נרמזים כי אף שבאופן היסטורי רק יהושע, כמנהיגו הבא של העם, צריך לשמוע את שיתרחש בעתיד, הרי שלדברים יש משמעות נצחית. אין כאן תיאור של השתלשלות אירועים שתבוא מייד אחרי מות משה בלבד, אלא דינמיקה שתחזור על עצמה במחזורים רבים במהלך ההיסטוריה של עם ישראל.

שלישית, בכתובים לפנינו יש כפילות ברורה. תיאור המעגל של: השביעה, עזיבת ה' והפרת הברית, הסתר הפנים, רעות רבות וצרות – הוא כפול: בפעם הראשונה בפס' טז-יח, ובפעם השנייה בפס' כ-כא. בין שני התיאורים חוצץ פסוק יט, בו מצטווים משה ויהושע:

כתבו את השירה ולמדו אותה את ישראל, כדי שתהיה בעתיד לְעֵד לָהּ.

הסיבה לכפילות נראית לעין: בפעם הראשונה מתואר מהלך האירועים ההיסטורי באופן ישיר, לשם עצמו, ואילו מטרת התיאור השני היא להסביר את מטרתה של השירה. לאחר השלמת התיאור הראשון באה המצווה לכתוב את השירה הזאת - כלומר, את השירה שהדברים שנאמרו זה עתה הם התוכן שלה.

לוהיכם והיה שם בך לעד: כי אנכי ידעתי את מרידך ואת ערפך הקשה, הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' ואף כי אחרי מותי: הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בס את השמים ואת הארץ: כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם, וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם: וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם.

בדברים אלה קובע משה רבנו את משמעות השירה, והדברים קשים: אני יודע את מריכם ואת ערפכם הקשה, אומר משה באופן הישיר ביותר. ומשום שזה אופייני, אני יודע גם מה עתיד לקרות לכם - כיצד תתנהגו ומה יהיו התוצאות. החטא בוא יבוא, וגם הרעה כעונש על החטא - בוא תבוא. המילים "ואעידה בס את השמיים ואת הארץ" מכוונות בלא ספק לראש השירה: "האזינו השמיים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי". ומה תוכן העדות? על מה הם יעידו? לכאורה, על כך **ש'אמרתי לכם'!**

אלא, שמסביר הרב תמיר גרנות, שפירוש כזה של הדברים הוא מוקשה. אם אמנם הכל ידוע מראש, אם זהו אופיו של העם וכך יעשה, אז מה טעם יש ב'אמרתי לכם'? עדות מסוג כזה היא משמעותית כאשר האומר מתריע ומזהיר מראש ללכת בדרך אחת ולא בשנייה, ואילו השומע ממאן ובוחר בדרך השנייה. במקרה כזה, ניתן לומר לו: אמרנו לך לילך בדרך הראשונה ולא שמעת, ולכן עלתה בידך הרעה. כך יוכל השומע ללמוד מוסר ולתקן את דרכו להבא. אבל אם השומע אינו בן חורין לבחור, ואם חטאו בעתיד כבר צפוי וידוע כעת, אזי כיצד ההתראה מראש והעדות עשויות להועיל לו? והלא הוא יטען, ובצדק: ומה היה בידי לעשות? כזה אני!

אילו הייתה השירה כוללת בתוכה את מרכיבי הבחירה והאזהרה, תפקידה היה מובן יותר. אבל כיוון שהשירה מתארת את החטא ואת הרעה שבעקבותיו כעובדה, כמה שכאילו כבר אירע, מה תועלת יש בה?

הקדמת ה' לשירה

אלא, שלאמיתו של דבר, דברי משה רבנו אינם עומדים בפני עצמם, ויש לקרוא אותם על רקע דברי ה' הקודמים להם מעט

3. דברים ל"א, יד-כב:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה - הֲנִי קָרַבְנִי יָמִיד לְמוֹת, קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְנַצְבוּ בְּאֵהָל מוֹעֵד וְאֲצַנְנִי, וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְהוֹשֻׁעַ וַיִּתְנַצְבוּ בְּאֵהָל מוֹעֵד... וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה - הֲנִי שָׂכַב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נְכַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָּא שָׂמָה בְּקִרְבִּי וְעֲזַבְנִי וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר

כבר הראינו, שהשירה נפתחת כשירת משה. אם נמשיך לקרוא, נמצא שמעשי ה' ממשיכים להיות מתוארים בגוף שלישי: "ה' בדד ינחנו... ויטש א-לוה עשהו" וכו'. אמנם, בהמשך השירה מתחלף הגוף השלישי לגוף ראשון (דברים ל"א, יח-כ):

יח) צוֹר יִלְדָּךְ תִּשִׁי וְתִשָּׁכַח אֶל-מְהַלְלֶךָ: (יט) וַיִּרְא ה' וַיִּנְאֹץ מִכַּעַס בְּנֵיו וּבְנֵתָיו: (כ) וַיֹּאמֶר - אֲסַתִּירָה פְּנֵי מֵהֶם אֲרָאָה מֵה אַחֲרֵיתֶם, כִּי דוֹר תִּהְפָּכֶת הֵמָּה בְּנִים לֹא אֲמֹן בָּם.

פסוק יח שייך עדיין לשירת משה, שהרי הוא מדבר על ה' בגוף שלישי, וכמוהו גם פסוק יט. השינוי מתרחש בפסוק כ: משה רבנו עובר לצטט את דברי ה' בגוף ראשון. מייד נראה כי אין זה רק קישוט לירי, שמטרתו להעצים את תיאור הכעס, כפי שאפשר אולי לחשוב בתחילה. המשך הפסוקים מוכיח שמכאן והלאה אנו שומעים את ה' מדבר אל עם ישראל ועליהם, ומשה רק מצטט מפי הגבורה (דברים ל"א, כא-כב):

הם קְנֵאוּנִי בְּלֹא אֶל-כַּעֲסוֹנִי בְּהַבְלִיָּהֶם וְאֲנִי אֲקִיָּאִים בְּלֹא עִם בְּגוֹי נָבֵל אֲכַעִיסֶם: כִּי אִשׁ קָדְחָה בְּאִפִּי וְתִיקַד עַד שְׂאוֹל תַּחְתִּית וְתֹאכַל אֶרֶץ וַיְבַלֶּה וְתִלְהֵט מוֹסְדֵי הָרִים.

מכאן ואילך, השירה ממשיכה להתייחס אל ה' בגוף ראשון, כשירת ה', למעט חריג אחד (דברים ל"א, לה-לו):

לה) לִי נֶקֶם וְשָׁלֵם לַעַת תִּמְוֹט רַגְלֶם כִּי קְרוֹב יוֹם אֵיִדָם וְחֹשׁ עֲתֹדֶת לָמוֹ: (לו) כִּי יִדַּן ה' עִמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנַחֵם כִּי יִרְאֶה כִּי אֵזְלֶת יָד וְאָפַס עֲצוֹר וְעִזּוֹב: (לז) וַאֲמַר אֵי אֲלֵהֵמוֹ צוֹר חֲסִיוֹ בּוֹ.

פסוק לה עדיין מצוטט מפי ה', אך פסוק לו נאמר כבר מפי משה. לפסוק זה חשיבות מרכזית להבנת השירה, כפי שיתבאר בהמשך, ולכן נפסק כאן הציטוט. אולם מייד לאחר מכן, חוזר משה לצטט את דברי ה' עד סוף השירה (דברים ל"א, לט-מב):

ראו עֲתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי, אֲנִי אֲמִית וְאַחִיָּה מִחֲצָתִי וְאֲנִי אֲרָפָא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל: כִּי אֲשָׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי וְאֲמַרְתִּי חִי אֲנִכִּי לְעֵלָם: אִם שְׁנוֹתַי בְּרַק חֲרָבִי וְתֹאחֲזוּ בְּמִשְׁפָּט יָדִי אֲשִׁיב נֶקֶם לְצָרִי וְלִמְשַׁנְאֵי אֲשֵׁלֵם: אֲשַׁכֵּיר חֲצֵי מַדָּם וְחֲרָבִי תֹאכַל בְּשָׂר מַדָּם חָלַל וְשָׁבִיָּה מְרֹאֵשׁ פְּרָעוֹת אוֹיֵב.

רק בפסוק האחרון של השירה, אנו שבים לשמוע את משה עצמו:

הֲרִינֵנו גּוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עֲבָדָיו יִקּוּם וְנִקָּם יִשָּׁיב לְצָרֵינוּ וְכִפָּר אֲדַמְתּוֹ עִמּוֹ.

כפי שניתן לראות, הרעיון האמור בפסוק זה - רעיון הנקמה של הקב"ה בצריו (שהם צוררי ישראל) - כבר

ומסביר הרב גרנות: ה' מצווה על משה ויהושע לכתוב את השירה המתארת את המחזוריות ההיסטורית הצפויה של עם ישראל, כפי שתוארה בפסוקים הקודמים. מייד לאחר הציווי על כתיבת השירה, מופיע התיאור השני, ומטרתו בצדו: "כי אביאנו אל הארץ... ואכל ושבע ודשן... וענתה השירה הזאת לפנינו לעד". ה' מסביר שמטרת כתיבת השירה היא לשמש כעד עבור ישראל בשעה שהתהלך ההיסטורי יימצא בשלבי הקשים, בשלב "הסתר הפנים". כיוון שהתיאור השני נועד רק להסביר את משמעות השירה, ולא לחזור על מהלך האירועים ההיסטוריים, לכן הוא מתואר בקצרה, ואף מופיע כפסוקית זמן של משפט ארוך: "כי אביאנו... והיה כי תמצאנה אותו... וענתה השירה הזאת לפנינו לעד".

רביעית, התפישה הדטרמיניסטית של ההיסטוריה, אותה פגשנו בשירה עצמה ובדברי משה, מופיעה בדברי ה' כאן לראשונה. ההכרחיות שבחטא ובעונש שאחרינו אינה ניתוח מפוכח של מנהיג מנוסה ושבע אכזבות, אלא חזון א-לוהי מפורש. כלומר: הדיון בדטרמיניזם, שהוא העיקרון המרכזי של שירת האזינו, צריך להתחיל בידיעה שמקורו בדברי ה'.

חמישית, בדברי ה' מצאנו רבים מן המרכיבים שנעדרו בשירה והקשינו על היעדרם. כאן נזכרים האבות וההבטחה אליהם - "כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותינו", נזכרת כאן הברית - "והפר את הברית אשר כרתי איתנו", ואף מופיעה כאן התשובה, או לפחות ההכרה בחטא כראשיתה של התשובה - "ואמר: הלא על כי אין א-לוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה". לאור זאת, שאלתנו למעלה רק מתחזקת: מדוע לא נזכרים מרכיבי היסוד של ההשקפה ההיסטורית של התורה גם בגוף השירה?

שישית, השירה מוצגת כאן כשירה של ה', ולא כשירת משה. ה' מתייחס לשירה כשייכת לו, ומצווה את משה ויהושע ללמדה את בני ישראל. ואמנם, כיוון שתפקיד השירה הוא להיות עד בין ה' לישראל, מתבקש שהיא תהא מפי ה' ולא מפי משה. אך בניגוד לכך, מהשירה עצמה נראה כאילו היא אמורה מפי משה. הקריאה "האזינו השמיים ואדברה" ודאי נאמרת מפי משה, והמשך הדברים יוכיח: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לא-לוהינו". אם כך, עלינו לנסות ולברר: האם שירת האזינו היא שירת משה או שירת ה'?

שירת משה או שירת ה'?

לפני שנסגור את המעגל ונשיב על השאלות שהעלינו לעיל, ננסה לענות לשאלה שחתמה את הסעיף הקודם: האם אפשר להוכיח מן השירה, האם היא שירת ה' או שהיא שירת משה?

ולאחר השואה חדל מהנהגת האדמו"רות ושימש ברבנות בחולון. הוא מתאר את הסתר הפנים שחוה בשואה כך :
4. בחיבור "בינת נבונים" של הרב ברוך יהושע רבינוביץ',

אבל למרות שידענו כל זאת, ולמרות שידענו שכל זאת באתנו מאת ה', ולמרות היינו מוכנים אחרי איוב לומר "גם את הטוב נקבל מאת הא-לוהים ואת הרע לא נקבל!?!", למרות זאת בלבנו לא השלמנו עם זה. כי יכולנו לקבל גזירת א-לוהים, אבל לא יכולנו להשלים עם ההרגשה שהנה השלכנו מפניו להיותנו להפקר ולמרמס. כאילו הסיר פניו ממנו ואינו רוצה לדעת מה קורה לנו, כאילו אחרי שמסר אותנו ביד אויבינו הפך עלינו עורף, בלי להסתכל במה שהאויבים הללו עוללים לנו. תפילותינו לא נתקבלו, ועל כל צעקותינו לא נענינו. הרגשה כזאת של השלכה מאת פניו לא יכולנו בשום אופן להתגבר עליה. גם דור המלך במזמור הנ"ל, אחרי שמצהיר אמונים בדבקותו בה' על כל מה שבא עליו, צועק ואומר: "למה פניך תסתיר, תשכח ענינו ולחצנו". 'איך אפשר?', צעקנו בלבנו. תפילותינו אינן מתקבלות, הטובים שבתוכנו נפגעים על ידי המשחית, הצדיקים והחכמים שבתוכנו הופכים לאפר במשרפות האש, היו כלא היו, המוני בני ישראל מפרפרים בין החיים והמוות, "מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה", בכל יום עם ישראל הולך ונתמעט באלפיו וברבבותיו, ערים שלמות מתרוקנות מתושביהם, קהילות הקודש נעלמות אחת לאחת מיום ליום, מבלי להשאיר שריד ופליט. קהילות קודש שהיו מבצרי התורה נופלות וקורסות, והן הראשונות לחורבן. דווקא משום שהם בני תורה, ודווקא משום שצלם א-לוהים ניכר בהם, במנהגייהם ובלבושייהם, בזקניהם ובפיאותיהם בציציותיהם ובתפיליהם, הם הראשונים למות במיתות משונות, מתוך מכות אכזריות. וכבר אמרו חז"ל, שבכה רב יוסף ואמר, האם עד כדי כך הצדיקים כאין נחשבו, דווקא הם יהיו הראשונים למוות? כל זה נתן לנו הרגשה שהקב"ה הסתיר פניו ממנו, וסילק ידיעתו מכל הנעשה לנו. אינני עוקב כלל (ח"ו) אחרי מה שמעוללים לנו המשחיתים שניתנה להם הרשות. בכל זה לא יכולנו להשלים בשום אופן. נחרדנו עד העצמות בקראנו בתורה: "וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים, והסתרת פני מהם והיה לאכול, ומצאהו רעות רבות וצרות, ואמר ביום ההוא - הלא על כי אין א-לוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה". אמנם ידענו מה שפרשו המפורשים (ספורנו שם), "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם" - לא כמו שחשבו הם באומרים שאיני בקרבם, כי אמנם בכל מקום שיהיו - תהיה שכינתי אתם, כאומרם ז"ל: בכל מקום שגלו, שכינה עמהם. אבל אסתיר פני מלהצילם, כלומר הם

נזכר לעיל בפסוק מא - "אשיב נקם לצרי". אך בעוד ששם הוא אמור מפי ה', עתה הוא אמור מפי משה. בעקבות הניתוח הספרותי שערכנו, מסביר הרב תמיר גרנות, שנראה שהשירה כוללת מבוא ופסוקי ביאור מאת משה, אך בעיקרה ובחלקה המרכזי היא אכן שירת ה'. כאשר ה' ציווה על כתיבת השירה, כוונתו הייתה לחלקה המרכזי - לחלק המתחיל בפסוק שבו עובר משה לציטוט בגוף ראשון: "ויאמר - אסתירה פני מהם". משה רבנו הוסיף מבוא ארוך, המהווה מעין פיוט שירי על המשפטים הקצרים שאמר לו ה', אבל אינו כולל את החלק העיקרי של הדברים, שבשבילו נאמרה השירה. גם שני הפסוקים הנוספים שהוסיף משה הם ביאור והשלמה, כדי שהעם יבין היטב את משמעות השירה.

אם נתבונן בשורת הפתיחה של שירת ה', ניוכח שהיא מתחברת היטב לדברי ה' המקדימים אל משה ויהושע. לפי דבריו שם, מטרת השירה להיות עד בשעת הסתר הפנים, כאשר יחולו על בני ישראל רעות רבות וצרות. על פי דברי ה', העם יכול לפרש את סבלו כעונש צודק מאת ה', אך יכול גם לטעות ולחשוב כאילו עזב אותו ה' לגמרי או גם חלילה לפרש את הסבל כחולשה א-לוהית. בדברי ההקדמה, ה' מביע את התקווה שהעם יפרש נכונה את המתרחש:

"ואמר הלא על כי אין א-לוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה"

כלומר, כיוון שלא היה ה' בלבנו, וכיוון שה' אינו שוכן עמנו ומשגיח עלינו, קרה לנו כל זאת.

כלומר, באותה עת, של רעות וצרות, השירה מהווה עדות לכך שה' אינו חלש חלילה וגם לא נטש את עמו, אלא הוא מסתיר פניו במכוון אבל עתיד לגלותם. ובאמת, שירת ה' מתחילה בדיוק בשלב הסתר הפנים: "ויאמר אסתירה פני מהם".

הסתר הפנים

הבעש"ט דרש את הביטוי "הסתר אסתיר", והסביר שיש 'הסתר' סתם - כאשר אדם מישראל או עם ישראל סובל צרות ואינו פוגש את חסד ה', אבל הוא יודע שה' מנהיג את העולם, מכוון אותו ומתכוון למטרה מסויימת במעשיו.

ההסתר המתואר כאן הוא הסתר בתוך הסתר, כלומר: אדם נמצא בתוך צרה, אבל ההסתר הוא כל כך גדול עד שנראה לו כאילו אין בכלל א-לוהות בתוך צרתו. ה' אינו מסתתר מאחורי הצרה הזו, ואף אינו ממתין שתסתיים. תיאור נוגע ללב של חוויה כזו הגיע אלינו מימות השואה, בחיבור "בינת נבונים" של הרב ברוך יהושע רבינוביץ', שכיהן ערב המלחמה כאב"ד ואדמו"ר במונקאטש,

על פי השירה, השינוי בפעולת ה' לאחר הדין הוא כפול: ראשית, ה' נוקם באויבים שפגעו בישראל בשעת הדין - "לי נקם ושילם"; ושנית, ה' חוזר להגן על ישראל ולהשגיח עליהם - "אני אמית ואחיה, מחצתי ואני ארפא".

ונשאלת השאלה: מדוע ה' עצמו לא אומר בשירתו שהוא יתנחם על עבדיו? מדוע בעניין זה אנו זקוקים לביאורו של משה?

ומסביר הרב תמיר גרנות, שיש כאן מסר חשוב במימד ההיסטורי. שעת הסתר הפנים, שהיא שעת עונש לישראל על מעשיהם הרעים, היא תמיד שעה קשה גם מבחינה רוחנית, משום שעם ה' שואל האם ה' עדיין חפץ בו. כיצד יכול ה' לאותת לישראל שהוא עדיין עמם בשעה שהוא שולח את רשעי הגויים להענישם? אם תאמר: שינחמם ויגאלם - הרי ייתכן שעדיין לא באה "עֲתָה" של גאולה, וישראל עדיין לא עשו תשובה כדי שיקוים בהם "אחישנה". התשובה לשאלה זו היא בדיוק תוכן השירה: ה' מבטיח שאם תבוא רעה על עמו ע"י עם מן העמים, הוא יבוא עמו חשבון. כשעם ישראל רואה שהוא ממשיך להתקיים, ואפילו בגלות, ואויבו הרשע נוחל תבוסה ונענש - הוא יודע שה' עדיין עמו. יש פרקים היסטוריים שבהם ה' אינו יכול עדיין לפעול במסלול השני ולגאול את ישראל, אבל גם העונש לרשעים שישראל סבלו בגללם הוא איתות על נוכחותו של ה' בהיסטוריה עבורנו, אפילו אם טרם הגיע זמן הגאולה. ניטול דוגמא: מותו של המן במגילת אסתר קודם בהרבה לנס הישועה וההצלה בפורים עצמו. כשנתלה, עדיין לא בא שינוי הגזרה לעולם. ובכלל, מדוע מותו משנה משהו? האם אין די בשינוי הגזירה? התשובה ברורה לאור מה שהסקנו. הנקמה ברשע, גם אם עוד לא באה העת לבטל את הגזרה, היא איתות של ה' על נוכחותו בהיסטוריה עבורנו, ועל כך שהכל בא לעולם בצדק.

וממשיך הרב תמיר גרנות ומסביר, שכדי שלא נבין בטעות שרק חילול השם (כלומר: כביכול האינטרס הא-לקי העצמי) מניע את ה' להילחם בגויים, ונדע שבכך ה' מאותת לנו על השגחתו עלינו עבורינו, משה רבנו מוסיף ומסביר שה' עתיד לפעול גם מפני שהוא רואה את צרת עמו וסבלו: "ועל עבדיו יתנחם".

הרעיונות העיקריים בשירה

נסכם: עיקרה של שירת האזינו עוסק בתקופת הסתר הפנים, וכפי שראינו - שירת ה' מתחילה בהחלטה של ה' להסתיר פניו מישראל. דברי משה לפני כן הם לפי פירושינו מבוא בלבד, שתכליתו להסביר מדוע ה' מסתיר פניו מישראל מחד, ומדוע הוא עתיד לדאוג להם במיוחד למרות רעתם, מאידך. המבוא של משה אין תפקידו

יחשבו שאין א-לוהים בקרבם, אבל האמת שה' בקרבם, וכל מידת הסתרת פנים באה לידי ביטוי רק בזה שתפילותיהם אינן מתקבלות. כך נם נראה מדברי רש"י, שכותב: "והסתרת פני מהם - כמו שאיני רואה בצרתם", כלומר שבאמת רואה, אלא עושה כביכול עצמו כאילו אינו רואה...

כל הפירושים ידענו, אבל לא הונח לנו. ההרגשה היתה של עזובה רבה, "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני". היתה הרגשה לנו שלא יכולנו להתגבר עליה, שה' עזבנו, למרות האמונה החזקה בלב שכל זה מגזירת שמים, אבל ההרגשה היתה, שאחרי שנגזרה הגזירה, מסר אותנו ה' ליד הגויים ועזבנו לנפשנו. הסתיר פניו ממנו מבלי לעקוב ומבלי להסתכל בכל מה שקורה לנו, אותה ההרגשה שהושלכנו והופקרנו בין הגויים, היתה הכי גרועה מכל הסבל ומכל הצער והיסורין שסבלנו. אובדן הקשר עם א-לוהים שבו היינו דבקים, היה קשה מכל האבידות בגוף ובנפש, כי הביא עלינו בדידות ויתמות ללא נשוא. היה צריך למצוא דרך להתעלות מן הייאוש שאפף אותנו. היינו צריכים למצוא דרך לא-לוהים חיים, לדעת שאף על פי שאינו עונה לנו בעת צרתנו הוא ממשיך להסתכל על כל העובר עלינו בכלל ובפרט. למרות הסתרת פנים, הרי הוא יודע הכל ורואה הכל.

החששות של הקב"ה בגללן נכתבה השירה, הן הן הספקות המקוננים בלב אותם חושף הרב רבינוביץ' ועליהם הוא מנסה להתגבר.

הפסוק הנוסף שאמר משה מעצמו ומדעתו, ממשיך את העיסוק בשאלת הסתר הפנים:

"כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב".

משה רבנו מפסיק את השירה הא-לוהית כדי לבאר את שינוי המגמה בהנהגת ה'. עם ישראל נענש עד כמעט השמדה - "אמרת אפאיהם, אשביתה מאנוש זכרם" - אלא שהחשש פן ינכרו צרימו ויאמרו "ידינו רמה" גורם לה' להעניש את הגויים. הנימוק הזה עשוי להותיר את הרושם שה' עושה הכל למען שמו, ובאמת הסתר הפנים מישראל הוא נצחי; ולא היא. לכן, משה רבנו מסביר שה' מתנחם על עבדיו, וחוזר להגן עליהם. שמשמעות הפסוק היא שה' אמנם דן את עמו, אך לבסוף מתנחם (כמו: "וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו") ומפסיק את הרעה בגלל מצבו הקשה של העם. כלומר, לא רק חילול השם מניע אותו, אלא גם אהבתו לעמו. דוגמא לישועה שבאה לישראל במצב קשה שכזה ניתן למצוא בנבואת הנביא יונה בן אמייתי המופיעה במלכים ב', יד בימי המלך ירבעם בן יואש.

והעונש, התשובה וכו', שהרי ספר דברים, האמור מפי משה, מייצג כפי שהסברנו פעמים הרבה את התודעה האנושית בכלל, או ליתר דיוק את הרצון הא-לוהי הנקלט דרך התודעה האנושית.

אלא ששירת האזינו חורגת מכל הספר בכך שאינה דברי משה אלא דברי ה', וכבר אמרנו שלפנינו ההתגלות היחידה בכל הספר, בדברי ה' המקדימים. אם כך, הרי שבשירת האזינו אנו קולטים באופן ישיר את הפרספקטיבה הא-לוהית על ההיסטוריה. מנקודת ראות זו, יש נתונים בטבע האדם, החברה, או ההיסטוריה שהם מוחלטים ולפניו הם גם ידועים, ומה שנראה בעינינו כאפשרי, נראה לפניו כהכרחי. מנקודת ראות א-לוהית החטא אינו ניתן למניעה. הבחירה החופשית עולה כאפשרות רק אחרי החטא והעונש, כלומר: במסגרת סיטואציית התשובה.

כדי להבהיר זאת נפנה רגע להלכות תשובה של הרמב"ם. הרמב"ם פותח את ההלכות בעיסוק במצוות הוידוי ובפרק ב' בתשובה. אחרי שני פרקים נוספים נפנה הרמב"ם (בפרק ה') לדבר על הבחירה החופשית. ונשארת השאלה: מדוע הרמב"ם מדבר על הבחירה החופשית בהלכות תשובה דווקא? ואם תאמר: מפני שהבחירה החופשית היא יסוד התשובה, יש לומר: אם כך, ראוי היה לדבר קודם על כך שיש בחירה חופשית, ואחר כך לעסוק בוידוי ובתשובה ולא לדחות את הדברים על הבחירה עד פרק ה'?

ומסביר הרב תמיר גרנות, שהרמב"ם מלמדנו שהבחירה החופשית ואידיאות התשובה הם היינו הך. ההנחה שניתן לאדם או לחברה תמיד לבחור בטוב היא נאיבית או אופטימית מידי. טבע האדם ו/או החומר הופך את החטא להכרחי. אך ניתן לאדם ולעם לשוב מחטאו, לשוב אל ה', לאחר שחטא. הכוח לשוב אל ה' נולד בתוך סיטואציה של רעות וצרות גם מפני שכל יהודי בפרט ועם ישראל כולו משיב את חטאיו אל ליבו ולוקח עליהם אחריות, וגם מפני שהוא רואה את רחמי ה' עליו, ואת נוכחותו עימו בצרתו. לשון אחרת: התשובה נולדת במקום שבו מידות הדין (עונש והסתר) והרחמים (נקמת ה' בגויים ונחמתו על עמיו) נפגשות.

ובכלל, אם אין משפט, אין דחף לתשובה. אך אם אין רחמים, ואין אמון ברצון של ה' לקבלנו, או אז גם לא תיוולד תשובה. תשובה קיימת רק בהצטרפות הקטבים של דין ורחמים זה עם זה.

להיות סקירה היסטורית נוספת, או מסה אמונית תוכחתית. הוא עומד למעשה על שתי טענות עיקריות: א. הלוא הוא אביך קנך...כי חלק ה' עמו וכו': עם ישראל הוא עם ה', כבן לו, ובחסדו נתן לו את קיומו.

ב. עם ישראל בוגד בזיקה אל ה' ובחסד הא-לוקי: שחת לו לא בניו מומם...הלה' תגמלו זאת", ולכן הוא ראוי לעונש מידי ה' עליו נאמר: "תמים פעלו כי כל דרכיו משפט".

מכאן שאין לחפש בדברי משה את הברית או התשובה וכו', שכן אלה מובנים מאליהם ונכללו בדברי ה' המקדימים. השירה באה לדבר רק אודות "הסתר הפנים" ומשמעותו. לכן אין בה ואין טעם שיהיו בה יסודות אחרים שלמדנו להכיר בתורה או בספר דברי ס.

בשעת הסתר הפנים תעמוד לפי דברי ה' בפרשת וילך (ראו למעלה) השירה לעד בפני בני ישראל. עד על מה? על שני דברים:

א. על הצדק שבהסתר הפנים. בדין נענשים ישראל על בגידתם באביהם ועל כפיות הטובה שלהם.

ב. על כך שהסתר הפנים אינו נטישה וביטול הזיקה, אלא עונש שבסופו עתיד ה' לנחם את ישראל.

השירה מעידה שה' עדיין נוכח גם בהסתירו את פניו, ומלמדת אותנו לקרוא את נוכחותו בהיסטוריה, לחפשה ולהאמין בה.

ועדיין נשאלת השאלה: מדוע מתארת השירה את התהליך היסטורי מתוך תפישה דטרמיניסטית, שהחטא חייב לבוא ובעקבותיו העונש?

הרב תמיר גרנות מציע לכך שתי תשובות:

א. כיוון שמטרת השירה היא לדבר על שעת הסתר הפנים, הסינדרום הקודם לה מתואר כעובדה, לא מפני שהוא הכרחי, אלא מפני הוא אפשרי והוא מהווה רקע הכרחי לנושא השירה. כאילו נאמר: אם וכאשר יקרה כך וכך אזי תהיה השירה לעד...ייתכן שלא יקרה, אבל השירה אינה אמורה עבור אפשרות זו¹.

ב. כיוון שהאווירה הדטרמיניסטית מצויה כבר בדברי ה' ומשה הקודמים לשירה, מציע הרב תמיר גרנות את כיוון המחשבה הבא: התורה רגילה לדבר על הבחירה החופשית של היחיד ושל העם. מנקודת ראות של תודעת האדם, הבחירה היא נתון יסודי, אכסיומה. אנו חווים את הרצון החופשי שלנו על כל צעד ושעל בחיינו. זו הסיבה שספר דברים כולו מבוסס על היסוד המרכזי של הבחירה החופשית: "ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המוות ואת הרע" ומכאן הברית, השכר

1 אם השירה מתכוונת לעסוק בכל השלבים של מציאות ישראל בהיסטוריה, השאלה אמנם קשה יותר, כי אז היה טעם לדבר על הבחירה ועל הטוב ועל הרע, אבל כיוון שתוכן השירה ממוקם רק בשלב המאוחר של הסתר הפנים, אין בכך טעם.